

De Hasseltse periode van Desideer Claes (1870-1880)

M. B. HANSON

In de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* schreef R. Haeseryn over D. Claes (1836-1910): „Hij behoort tot de falanx van verdienstelijke schoolmannen die in het midden van de negentiende eeuw de taak opvatten onze taal onder het volk in ere te herstellen,...¹” Claes was niet alleen een verdienstelijk schoolman door zijn enthousiasmerend en stimulerend optreden, maar evenzeer of nog meer door zijn grondige beheersing van de eigen moedertaal. De schoolmannen-flaminganten die toen een degelijke vakkennis bezaten, vormden zeker geen falanx. Zij waren een ‘elitekorps’. Reden te meer om dit jaar de 150e verjaring van zijn geboorte niet onopgemerkt te laten voorbijgaan².

Na middelbaar onderwijs (beroepsafdeling, dus geen Latijn en Grieks) bij de jozefieten te Tienen, begon Claes te Lier aan zijn onderwijzersopleiding. Daar bracht Jan van Beers hem liefde en bewondering bij voor zijn moedertaal. Hij spoorde hem aan te schrijven en te dichten, iets wat Claes op zijn beurt zou doen bij zijn leerlingen te Hasselt. Toen hij daar op bijna 34-jarige leeftijd leraar werd, had hij al heel wat onderwijservaring opgedaan. Eerst was hij hulp-onderwijzer geweest te Antwerpen, daarna onderwijzer en vanaf 1865 ‘professor der Vlaamsche taal’ te Tienen. Buiten het onderwijs had hij eveneens al van zich laten horen. In de suikerstad was hij de medestichter en grote bezieler geweest van „*Geen Taal, geen Volk*” en hij had al meer dan twintig publikaties op zijn naam, waaronder enkele schoolboeken³.

In 1870 werd Desideer Claes benoemd tot leraar Nederlands aan het atheneum te Hasselt. Inspecteur Dumont⁴ had zijn kandidatuur gesteund, want hij was

1. EVB, 1973, I, 293.

2. Verscheidene facetten van de rijkgevulde en lange loopbaan van Claes werden bovendien nog niet of nog maar weinig bestudeerd. Suggesties hiervoor o.m. in W. ROMBAUTS, *De Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde (1886-1914). Haar geschiedenis en haar rol in het Vlaamse cultuurleven*, Gent, 1979 (I en II), *passim*.

3. D. CLAES, *Waarde Vriend Boucherij*, in *De Vlaamsche Kunstbode*, 1895, XXV, 482; N. THEELEN, *Onze mannen van betekenis: a) Diederik Claes (1836-1910)*, in *Jaarboek van het Davidsfonds (JD) voor 1911*, 329. In het artikel over D. Claes in EVB, 1973, I, 293, wordt er nauwelijks gesproken over zijn leraarschap.

4. J. Dumont zou bij K.B. van 25.06.1872 benoemd worden tot inspecteur-generaal; op dat ogenblik was hij inspecteur ‘pour les humanités’. *Rapport triennal sur l'état de l'enseignement moyen en Belgique* (RTEM), Brussel, 1870-1872, 1874, CLXXXVI.

overtuigd geraakt van zijn kwaliteiten na een inspectie in het gemeentelijk college van Tienen, waar Claes moedertaalonderwijs gaf⁵. De nieuwe leraar studeerde aanhoudend, omdat hij vond dat zijn vroeger genoten opleiding onvoldoende was voor de taak waarmee hij nu was belast. Voor zijn leerlingen werkte hij zoveel hij kon, maar bovenal wist hij hen te bezielen, zodat hun schitterende resultaten in de jaarlijkse staatswedstrijden weldra vriend en vijand niet meer konden ontgaan. Sommigen van zijn leerlingen, zoals Albrecht van Geel en J.H. Ramaekers brachten het zelfs tot Vlaams 'taalminnaar' met een zekere regionale bekendheid⁶.

In de periode dat Claes te Hasselt werkzaam was en nog zeer lang daarna, vormde het spraakkunstonderwijs de hoofdmoot van het moedertaalonderricht, zeker in de lagere klassen. Dat blijkt al uit het feit dat de leerlingen een apart grammaticaboek hadden. Dit spraakkunstonderwijs werd beschouwd als een onmisbare voorbereiding op de studie van de oude en (of) de moderne 'geschreven' talen. Toen Claes in het atheneum aankwam, was de *Nederduitsche Spraakleer* van de Gentse hoogleraar Heremans⁷ in gebruik. Deze spraakkunst was volledig tweetalig opgesteld: op de linkerbladzijde de Nederlandse tekst, daartegenover de Franse tekst. Hiermee gaf hij duidelijk toe aan de dominantie van het Frans in het Middelbaar onderwijs. Na enkele jaren schakelde Claes geleidelijk over op een in 1869 voor het eerst verschenen schoolspraakleer van Th. Roucourt⁸, toen priester-leraar aan het klein seminarie te Mechelen. Deze laatste had helemaal niet de pretentie origineel te zijn. Hij wou een overzichtelijk leerboek op de markt brengen, dat feitelijk vooral gebaseerd was op eerder verschenen werken van kanunnik David en Jan van Beers. Stoorde Claes zich aan de tweetaligheid van Heremans' werk of gaf hij als overtuigde katholiek de voorkeur aan een 'klerikaal' werk? Of speelden beide overwegingen een rol? Ondertussen had hij al vanaf 1872-1873 het praktische oefenboekje van zijn vroegere leermeester ingevoerd⁹.

Behalve spraakkunst kregen de leerlingen ook literatuuronderwijs, meestal aan de hand van een bloemlezing. In 1870 waren in het atheneum van Hasselt een paar bloemlezingen in gebruik van Claes' voorganger, J.J.M. van Langendonck. De nieuwe leraar Nederlands verving ze vrij snel door twee 'moderne' chresto-

5. N. THEELEN, o.c., 329.

6. P. BELLEFROID, *Limburgsche proza-mannen*, in *Limburgsche Bijdragen*, 1906, IV, 25-28; L. SWERTS, *Limburgs letterkundig lexicon*, 1981, 61. De examenresultaten voor de jaren 1849-1879 in R.J. KLEYNEN, *Notice sur l'enseignement moyen dans la ville de Hasselt depuis 1830 jusque'en 1880*, 1880, 56-65.

7. J.F.J. HEREMANS, *Nederduitsche Spraakleer*, Gent, 1862 (7de druk). De eerste uitgave vonden we niet terug.

8. TH. ROUCOURT, *Beknopte Spraakleer der Nederlandsche taal, ten gebruike der scholen van middelbaar onderwijs*, Mechelen, 1869.

9. J. VAN BEERS, *Oefeningen op de grondregels der Nederlandsche spraakleer. Handboekje voor den leerling*, Antwerpen, 1864.

mathieën die opgenomen waren in de lijst van toegelaten werken voor de athe-nea : één van Minnaert en één van Van Beers¹⁰. Alhoewel deze bloemlezin-gen duidelijk aansloten bij de bestaande traditie (o.m. overwicht van Vlaamse auteurs en van enkele voorkeurauteurs zoals Conscience), brachten zij ook een aantal verbeteringen, o.m. op didactisch vlak. Lange stukken werden zoveel mogelijk weggelaten, evenals oude (archief)teksten. Auteurs en teksten wer-den geïdentificeerd, wat vroeger maar sporadisch gebeurde. De meeste teksten waren nu afkomstig van 19de-eeuwse auteurs, terwijl ook teksten van Noord-nederlandse schrijvers en vertegenwoordigers van nieuwere stromingen werden opgenomen.

Dank zij zijn toenemende vakkennis was Claes weldra in staat in zijn onder-wijs af en toe ook nieuwe wegen te bewandelen. Zo besteedde hij geregeld aandacht aan taalzuivering, iets wat in de toenmalige leerboeken nauwelijks aan bod kwam. De schriftelijke neerslag ervan vinden we o.m. terug in de pe-dagogische periodiek *De Toekomst*. Daarin startte hij vanaf 1873 met zijn *Taal- en letterkundige aanmerkingen*, een soort 'taaltuintjes', waarin hij taal-fouten uit kranten, tijdschriften enz., niet alleen onder de aandacht van de le-zers bracht, maar ze ook verbeterde.

Claes was eveneens vernieuwend in zijn onderwijs doordat hij zijn lessen in alle klassen in de moedertaal gaf. Hij volgde hiermee een gunstige kentering, die vanaf ca. 1870 veld won, zowel in het officiële als in het vrije onderwijs. Van-af 1874 werd deze trend in beperkte mate bijgetreden door de katholieke mi-nister van binnenlandse zaken Delcour : het officiële studieprogramma van 1874 schreef voor het eerst voor dat de lessen Nederlands in de hoogste twee klassen in die taal moesten onderwezen worden¹¹. Met welke argumenten ver-dedigde Claes zijn handelwijze ? Vooreerst wilde hij, door het stimuleren van het gebruik van het Nederlands in het onderwijs en daarbuiten, de verfransing afremmen. Op de tweede plaats wilde hij de leerlingen les geven in de taal die zij het best verstonden¹². Vervolgens was hij van mening — en die opvatting was gemeengoed onder de vlaamsgezinden — dat de Germaanse talen, dus uiteraard ook de moedertaal van de meeste van zijn leerlingen, het best kon-den aangeleerd worden via het Nederlands. Tenslotte sloot deze werkwijze goed aan bij een van de hoofdkenmerken van de zgn. directe methode avant

10. J. VAN BEERS, *Keus van Dicht- en Prozastukken ten gebruike van middelbaar, normaal en meer gevorderd lager onderwijs*, 2dln., Arnhem - Brussel, 1872.

G.D. MINNAERT, *Nederlandsch Leesboek. Proza en poëzie der beste nederlandsche schrijvers, ten gebruike van middelbaar en lager onderwijs, verzameld en voorzien met een schets van de geschiedenis onzer letterkunde*, Leiden - Gent, 1872.

Gegevens uit ARCHIEF ATHENEUM HASSELT (AAH), *Programme des cours*, 1853-1879 en uit de leerboeken zelf.

11. RTEM 1873-1875, 1877, 68 en 76-77.

12. *De Onafhankelijke*, 30.06.1878.

la lettre, nl. zoveel mogelijk de onderwezen taal als voertaal gebruiken. Ook te Namen, waar hij vanaf 1880 Nederlands zou onderwijzen aan Franstalige leerlingen, zou Claes zich door deze methode laten inspireren¹³.

De beschreven lesmethode van Claes leverde problemen op voor enkele Waalse leerlingen, zodat, op voorstel van het administratief bureau, bij ministerieel besluit van 27 november 1873 tijdens het schooljaar 1873-1874 een speciale leergang Nederlands voor hen werd ingericht¹⁴. Gedurende één schooljaar zouden ze vier lessen per week krijgen om daarna de gewone lessen Nederlands te kunnen volgen¹⁵. Dit was blijkbaar onvoldoende, want bij het begin van het schooljaar 1876-1877 werd de leergang op twee jaar gebracht, nu met drie lessen per week. De Waalse leerlingen die niet genoeg zouden hebben aan één jaar speciale les Nederlands, zouden ook nog het tweede jaar kunnen volgen en indien nodig zouden ze dat jaar ook nog eens mogen overdoen¹⁶. De Waalse studieprefect A.C. Hurdebise had grote bezwaren tegen de methode van zijn leraar Nederlands. Het feit dat hij weigerde in zijn lessen ook maar één woord Frans te gebruiken, zag hij als een onbillijke aanmatiging, geïnspireerd door een extreem flamingantisme. Daar er met Hurdebise over principiële motieven niet te discussiëren viel, verdedigde Claes zijn houding door te zeggen dat wat hij deed ook in diverse andere Vlaamse athenea gebeurde.

Niet alleen in het atheneum kwam Claes op voor de rechten van zijn moedertaal, ook in het sterk verfranse socio-culturele leven van de stad Hasselt, waaraan ook de meeste leraren van het atheneum deelnamen, probeerde hij met zijn vrienden het tij te doen keren. Hij was actief als (gelegenheids)dichter, folklorist, publicist, toneelschrijver en vertaler. Bovendien was hij medewerker aan verschillende kranten en tijdschriften¹⁷.

Vanaf ca. 1870 was de ontspanningsvereniging 'Les vrais amis' meer en meer een toneelmaatschappij geworden, maar terzelfdertijd was de vlaamsgezinde tendens er sterker geworden, wat zich o.m. had gemanifesteerd in de vernederlandsing van de naam omstreeks die tijd. Niettemin werden er ook nog Franstalige stukken op de planken gebracht. Ook omwille van de strekking

13. R. MARECHAL, *Histoire de l'enseignement et de la méthodologie des langues vivantes en Belgique des origines au début du XXe siècle. Enseignement secondaire officiel*, 1972, 160.

14. Het aantal Waalse leerlingen nam precies vanaf 1873 toe als gevolg van de oprichting van een internaat in dat jaar. In 1871 en 1872 gaf Claes al bijles aan een Waalse leerling om deze in staat te stellen zijn lessen Nederlands te volgen. Studieprefect Nossent aan de minister van Binnenl. Zaken, 15.02.1873, AAH, register B, nr. 411.

Deze alinea is, tenzij anders vermeld, gebaseerd op volgende bronnen: A.C. Hurdebise aan de minister, 07.11.1878, in AAH, register E, nr. 7 en RTEM 1879-1881, 1884, 480-487.

15. Deze lessen werden gegeven door D. Claes, die hiervoor 400 fr. extra per jaar ontving. D. Claes aan de secretaris van Met Tijd en Vlijt, 23.11.1873, in ARCHIEF EN MUSEUM VOOR HET VLAAMS STUDENTENLEVEN (Leuven), doos 2, farde II; R. MARECHAL, o.c., 136.

16. RTEM 1873-1875, 1877, LXXX; RTEM 1876-1878, 1881, L-LI.

17. D. CLAES, o.c., 482; N. THEELEN, o.c., 329. Een gedetailleerde lijst van de publikaties uit zijn Hasseltse periode vindt men als bijlage bij het artikel van N. THEELEN, o.c., 336-337.

van sommige van deze werken werd Desideer Claes één van de grote verdedigers van deze nieuwe tendens, en blijkbaar met succes¹⁸. In april 1873 won de vereniging de 3de prijs van het blijspel en de ereprijs voor de zuivere uitspraak¹⁹ in de toneelwedstrijd te Oostende. Ter gelegenheid van deze mooie uitslag schreef Claes een gelegenheidsgedicht²⁰, waarin hij opriep om niet op de lauweren te gaan rusten²¹. In datzelfde jaar hield hij voor de vereniging 'Les Mélaphiles' een voordracht in het Nederlands — de eerste in dit gezelschap — over Ledeganck en later publiceerde hij ook nog gedichten in hun *Bulletin*. Zo introduceerde hij in bescheiden mate het Nederlands in deze maatschappij. Het jaar daarop of misschien pas in 1875 kwam het tot een breuk tussen Claes en 'De ware vrienden', omdat de vereniging te sterk de liberale toer opging, af en toe zelfs met een antiklerikale noot²². Samen met Nicolaas Theelen richtte hij toen een eigen Vlaamse toneelvereniging op, 'Ste Cecilia', waarbij verscheidene van zijn oud-leerlingen zich zouden aansluiten²³.

In 1875 was D. Claes ook medeoprichter van het Davidsfonds te Hasselt, waarvan hij tot aan zijn gedwongen vertrek naar Namen de bezielende secretaris zou blijven. Vooral dank zij zijn inzet kon Hasselt inzake het inrichten van voordrachten wedijveren met de sterkste afdelingen van het land²⁴. Zelf trad hij verschillende keren als voordrachtgever op: zo hield hij op 27 juni 1878 een opmerkelijke toespraak, waarin hij zijn toehoorders enkele actiepunten voorhield die konden bijdragen tot de heropleving van de moedertaal. Aan onderwijzers en leraars gaf hij de wenk onderwijs te geven in de moedertaal van de leerlingen²⁵, iets wat hij zelf dagelijks in de praktijk bracht. In 1880 werd

18. „Voorheen sprak men daar uitsluitelijk fransch, en meer dan eens stukken welke eene deftige vrouw moesten doen blozen ;... Toen ik dat opgemerkt had, heb ik uit alle macht gewerkt om vlaamsche vertooningen te doen geven, derwijl ons repertorium onder betrekking van zedelijkheid nog 100 % boven het fransche verheven is ; en daar ben ik in gelukt, bij zoverre dat bij mijn vertrek een fransche vertooning eene zeldzaamheid en het publiek op het Vlaamsch verslingerd was...”. D. Claes aan J. Bols, 14.12.1881, in AMVC (Antwerpen), C2631 (B).

19. Hier ijverde hij ervoor de moedertaal boven de gewestalen uit te tillen: „Van een limburgsche taal kan immers geen sprake zijn. Vergelijk maar eens den tongval van Sint-Truiden met dien van Maaseik, van Tongeren met dien van Tessenderloo, van Stockheim met dien van Hasselt ! En laat dan Hendrik van Veldeke van Spalbeek maar eens zien komen om daar orde in te brengen !”. D. Claes aan J. Bols, 05.10.1884, in AMVC, C2631 (B).

20. *De Onafhankelijke*, 04.05.1873.

21. A. LINTERS, *Het verenigingsleven in Hasselt. 1831-1880*, 1973, II, 400, 407.

22. N. THEELEN, o.c., 330 ; A. LINTERS, o.c., II, 407.

23. D. CLAES, o.c., 484.

24. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse beweging*. - I: *Geschiedenis van het Davidsfonds tot 1914*, Leuven, 1977, 95.

25. „Van de onderwijzers, en de onderwijzeressen, de professoren van allen aard en van alle graden [vragen], dat zij van onze arme kinderen niet langer papegaaien maken, maar ze behandelen als redelijke schepselen en als vrije Belgen, door hunne lessen te geven in de taal, welke de kinderen het best verstaan”. *De Onafhankelijke*, 30.06.1878.

Claes, wellicht omwille van zijn Vlaams-katholieke activiteiten, door de liberale regering naar het atheneum van Namen verplaatst. Zijn afscheid betekende een enorm verlies voor de afdeling, zodanig zelfs dat zij als een pudding in elkaar zakke²⁶.

* *
*

Naar eigen zeggen beleefde de jonge leraar in de Demerstad de tien mooiste jaren van zijn leven. Hij was er zodanig bekend en werd er zo gewaardeerd, dat hij als Hasselaar werd beschouwd²⁷. Die waardering was bijzonder terecht. Claes was immers een uitstekend leraar : hij bracht vernieuwing en enthousiasme in het moedertaalonderwijs aan het atheneum van Hasselt. Hij heeft er bovendien enkele leerlingen gevormd die in zijn voetspoor zouden treden. Als overtuigd vlaamsgezind 'cultureel werker' wist hij het Vlaams leven in de Limburgse hoofdstad tot bloei te brengen. In een periode van groeiende polarisatie tussen katholieke en vrijzinnige vlaamsgezinden, bleef hij resoluut aan de zijde van eerstgenoemden. Hij mag worden betiteld als de 19de-eeuwse pionier van het moedertaalonderwijs en van het Vlaams cultureel leven te Hasselt.

Oude Ophoverbaan 12
3680 Maaseik

26. „Sinds 31.01.1883 had er in onze afdeling noch voordracht, noch vergadering plaats ; ... Deze winter zullen er pogingen gedaan worden om ze te doen herleven !” *Jaarboek van het Davidsfonds voor 1886*, 42.

27. D. CLAES, o.c., 482.